

Anot pranešėjo, pažinimas neapibūdina meno kaip meno, o yra subordinuotas specifinėms jo funkcijoms. A. Andriuškevičius irgi akcentavo, kad meno tikslas — daryti esteti-
nį poveikį, o ne atskleisti tikrovės dėsningumus, teikti žinias, nors ir pastarasis momentas gali būti mene. Pažintinis kriterijus padeda mums atskleisti meno kūrinio tikroviškumą, o to kūrinio (kaip meno kūrinio) vertingumą nusako kitas — estetinio poveikio — kriterijus.

Konferencijoje taip pat buvo diskutuojama apie meno ir pažintinės veiklos pažinimo būdus bei pasitaikančius sunkumus (B. Kuzmickas, A. Gaižutis, K. Stoškus), apie meno pažintinio vaidmens nevienodą iškėli-

mą skirtingose istorinėse epochose (D. Judelevičius, A. Katalynas, K. Rastenis); kalbama apie meninio vaizdo ir tikrovės santykį (V. Goldbergas), apie estetinę ir pažintinę moksleivių veiklą literatūros pamokose (L. Tupikienė) ir kt.

Konferencija parodė išaugusį TSRS Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus Estetikos sekcijos narių aktyvumą, teorinį lygį, visuomenės susidomėjimą šio mokslo aktualijomis bei pasiekimais. Visa tai teikia vilčių, kad ir ateityje sulauksime konferencijų bei simpoziumų, įdomiai pratęsiančių iškeltų problemų gvildinimą, kolektyvinių jų svarstymą.

Č. Kalenda

NAUJOS DISERTACIJOS

L. Jekentaitė. **Žmogaus koncepcija amerikiečių neofroidizme (K. Horni, H. S. Saliveno, E. Fromo teorijų kritinė analizė)**¹

Aštrėjanti ideologinė kova, sparčiai besivystantis mokslas ir technika iškelia įvairių žmogaus būties problemų. Jas sprendžiant, XX a. vidurio nemarksistinėje filosofijoje susiformavo dvi pagrindinės tendencijos: pozityvistinė-realistinė ir iracionalistinė-realistinė.

Pirmajai tendencijai būdingas operavimas šiuolaikinio mokslo sąvokomis. Tačiau pozityvistai nepaaiškina gyvybiškai svarbių mūsų epochos žmogaus vertybinių orientacijų, gyvenimo prasmės, meilės ir kitų problemų. Todėl jie pagrįstai kritikuojami iracionalistų. Pastarieji savo ruožtu, nesigilindami į aktualius mokslo klausimus, vartoja neapibrėžtas, neaiškias sąvokas.

Pozityvistų ir iracionalistų vienašališkumas sudarė sąlygas neofroidizmui atsirasti ir plisti. Šiam procesui palanki buvo ir istorinė situacija, apibūdinama kairiųjų radikalų judėjimo pakilimu.

K. Horni (Karen Horney), H. S. Saliveno (Harry Stack Sullivan) ir E. Fromo (Erich Fromm) atstovaujamas amerikiečių neofroidizmas transformuoja Z. Froido psichoterapijos sąvokas į šiuolaikinio mokslo kalbą,

apvalydamas jas nuo biologizmo ir iracionalistinio antropologizmo. Žmogaus koncepcija, kaip visų socialinių ir filosofinių konstrukcijų pagrindas, papildoma socialinės aplinkos formuojančio vaidmens tyrinėjimu. Tai suteikia asmenybės sampratą sociokultūrinį kontekstą, kuriame plėtojama kapitalistinės visuomenės kritika.

Nagrinėdami reikšmingus socialinės-kultūrinės žmogaus determinacijos klausimus, neofroidistai neabejotinai išreiškė išsivysčiusios kapitalistinės valstybės mokslinio ir socialinio gyvenimo poreikius. Taigi amerikiečių „kultūrinės psichoanalizės“ žmogaus koncepcijos tyrinėjimas aktualus moksliniu ir ideologiniu požiūriu.

L. Jekentaitės disertacijos struktūra — įvadas, trys skyriai ir išvados — leidžia nuosekliai ir argumentuotai parodyti, kad utopinis neofroidistų socialinės teorijos pobūdis slypi jau pačiose metodologinėse jų nuostatose.

Autorė pagrįstai nurodo, kad gausioje vienu ar kitu aspektu neofroidizmą tyrinėjamojoje filosofinėje literatūroje nėra darbo, pateikiančio sintetinį šios krypties atstovų teorijų vaizdą. Tai spragai užpildyti ir skirta ši disertacija. Disertantė taip pat pažymi, kad pas mus stokojama individo socializacijos tyrinėjimų, nors jie yra aktualūs, sprendžiant praktinius komunizmo kūrimo uždavinius, formuojant naują žmogų.

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1977 m. spalio 11 d. VVU filosofijos kandidato laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — doc. J. Repšys; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras J. Minkevičius ir filosofijos kandidatas doc. J. Mureika; kolektyvinis recenzentas — Lietuvos TSR MA Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus šiuolaikinės buržuazinės filosofijos ir antikomunizmo kritikos sektorius.

Pirmajame skyriuje „Neofroidizmo teorinės ištakos“ parodoma, kaip natūralistinis Z. Froido žmogaus aiškinimas evoliucionuoja K. G. Jungo ir A. Adlerio darbuose. Disertantė teigiamai vertina jų perėjimą prie socialinės-kultūrinės žmogaus determinacijos klausimų. Žmonijos patirtis, K. G. Jungo teorijoje išreikšta „archetipo“ sąvoka, traktuojama kaip pagrindinė individo socializacijos sąlyga. Tačiau iracionalistinė socialumo interpretacija dar labiau paaštrina asmenybės ir visuomenės prieštaravimus.

A. Adleris nueina kitu keliu, akcentuodamas asmenybinį žmogaus tyrinėjimo aspektą. Žmogaus vertybinę orientaciją visuomenėje sudaro jo tikslai, „gyvenimo projektas“, todėl suprasti žmogaus prigimtį — reiškia suvokti būdą, kuriuo jis įveikia „menkavertiškumo kompleksą“. Jausdamas savo trūkumus, žmogus siekia viešpatauti kitiems. Todėl kompensacija ir superkompensacija yra esminė asmenybės tobulėjimo sąlyga. Tad ir „gyvenimo projekto“ pasirinkimas iš esmės priklauso nuo visuotinio susvetimėjimo, kaip predestinuoto žmogaus būties fakto.

A. Adlerio „gyvenimo projektą“ ir K. G. Jungo socialinį iracionalizmą, kaip metodologines nuostatas, paveldėjo amerikiečių neofroidistai.

Antrasis disertacijos skyrius „Žmogaus ir jo santykio su tikrove samprata amerikiečių neofroidizme“ yra pats reikšmingiausias. Čia atskleistos priežastys, apsprendusios lemiamo socialinės-kultūrinės aplinkos vaidmens žmogaus susiformavime pripažinimą, parodoma, kodėl neofroidistams nepavyko iki galo išspręsti klausimo apie biologiskumo ir socialumo santykį žmoguje. Socialumo turinys iš esmės laikomas socialinės psichologijos tyrinėjimų tarpasmenybinių santykių sritimi. Atmetus lemiamą visuomeninės materialinės praktikos vaidmenį filogenezeje, individas, kaip jausminė būtybė, priešpastatomas „bejausmei“ visuomenei ir gamtai. Todėl neofroidizmas pateikia abstraktų, istoriškai nesuvoktą sociokultūrinį determinizmą (K. Horni) arba vienpusį sociologizmą (H. S. Salivenas).

E. Fromas, stengdamasis išvengti šių kraštutinumų, apeliuoja į K. Markso žmogaus koncepciją. E. Fromo požiūriu, žmogus yra visuomeninė būtybė, tačiau genetiškai pirminės socialinės aplinkos atžvilgiu egzistuoja psichinės kokybės, kurias ir išryškina konkrečios socialinės-ekonominės sąlygos. Vadinas, socialinės aplinkos sąlygos tėra „dekoracijos“ psichikos gelmėse vykstančiai ambivalentiškų emocijų dramai. Neradus visuomenės ekonominėje struktūroje glūdinčių konkrečių istorinių determinantų, asmenybės problema sprendžiama jos bendravimo, socialinės ir psichologinės adaptacijos požiūriu.

Paskutiniame disertacijos skyriuje „Neofroidistinė „sveikos visuomenės“ sukūrimo programa“ tyrinėjamas neofroidistų žmogaus koncepcijos taikomasis-socialinis pobūdis. Čia parodoma, kad užmojis spręsti visuomenės pažangos problemas, apsiribojant filosofiniu antropologizmu, negali būti įgyvendintas, nes lieka nuosalyje realios visuomenės vystymosi problemos, kurios moksliskai paaiškintos marksistinėje teorijoje. Todėl neofroidistai, įvairiais aspektais kritikuodami buržuazinę ideologiją, pačiomis metodologinėmis nuostatomis objektyviai tampa jos gynėjais.

Disertacijos išvadose pabrėžiama, kad, iškėlęs neabejotinai reikšmingas šiuolaikinio žmogaus problemas, neofroidizmas transformuoja gamtamokslinį Z. Froido žmogaus aiškinimą į socialinį-kultūrinį determinizmą, tuo atskirdamas bei priešpastatydamas antropogenezę sociogenezėi. Toks dualizmas rodo, kad amerikiečių neofroidizmas iš esmės nesiskiria nuo psichologinio antropologizmo, o mėginimas sukurti „sveiką visuomenę“, kurioje, E. Fromo manymu, vyrautų tikrovės deformacijos nereikalaujanti humanistinė orientacijos sistema, negali būti realizuotas.

Oponentai gynimo metu iškėlė neofroidizmo kritikos ideologinę reikšmę, tos kritikos vaidmenį, išryškinant marksistinėje koncepcijoje slypinčias žmogaus problemų mokslinio sprendimo prielaidas.

V. Pivorius

D. Kapačiauskienė. Moralumo kriterijaus problema ir metodologiniai jos mokslinio sprendimo pagrindai¹

Įvairiose gyvenimo situacijose kiekvienam tenka rinktis poelgio variantą bei vertinti kitų elgesį. Tiems, kas dirba auklėjamąjį darbą, iškyla uždavinys susisteminti šiuos vertinimus, aiškinant ir propaguojant elgesio vertinimo moralinius principus, formuluojant moralės normas. Tokiais atvejais žmonės, dažnai ir patys to neįsisąmonindami, sprendžia moralumo kriterijaus problemą. Etikoje ši problema yra pagrindinė, ji susijusi su uždaviniu teoriškai pagrįsti moralinius principus, kurie visuomenėje iš esmės jau įsigalėję arba kurių įsigalėjimo siekiama. Moralumo kriterijaus problemos sprendimas tiek visuomenės gyvenimo praktikoje, tiek etikos teorijoje yra istoriškai sąlygotas.

D. Kapačiauskienės disertacijos tikslas — parodyti moralumo kriterijaus problemos sprendimo marksistinėje etikoje metodologinius pagrindus, kuriais vadovaujantis formuluojami ir grindžiami komunistiniai moralės principai. Siekdama šio tikslo, disertantė tyrinėja moralumo kriterijaus problemos atsiradimo klasinėje visuomenėje socialines prielaidas bei šios problemos sprendimo ikimarksistinėje etikoje metodologinius pagrindus. Tokiu būdu sudaromas istorinis kontekstas moralumo kriterijaus problemos marksistinio sprendimo specifikai išryškinti.

Pirmajame disertacijos skyriuje nagrinėjama moralumo kriterijaus problemos atsiradimo socialines prielaidas, disertantė ypatingą dėmesį atkreipia į žmonių santykių susvetimėjimą, kaip į svarbiausią veiksni, su kuriuo susijęs asmenybės ir visuomenės santykių pobūdis, naujos elgesio pasirinkimo galimybės bei moralinio vertinimo principų problematiškumas klasinėje visuomenėje. Su žmonių santykių susvetimėjimu siejamas ir moralės, kaip specifiško socialinio reiškinių, formavimosi ir išsiskyrimo iš papročių procesas.

Disertantės požiūriu, ieškant moralės specifikos, neužtenka atsivėlgti į moralinio vertinimo objektą, nes žmogaus elgesys yra

įvairių socialinių vertinimų objektas; nepakankamai ją išryškintume ir tada, kai nurodytume vien moralinio vertinimo subjektą, t. y. tai, kad žmogaus sąžinė kompetentinga spręsti, koks poelgis laikytinas doru; moralės specifika aiškiausiai matyti jos socialinėje funkcijoje, su kuria tiesiogiai susijęs moralės principų socialinis turinys.

Moralės socialinė funkcija tegali būti adekvačiai suprasta tik tyrinėjant komunistinius socialinius santykius, nes klasinėje visuomenėje šią funkciją iškreipia žmonių santykių susvetimėjimas. Pagrindinė komunistinės visuomenės moralės funkcija — įtvirtinti socialinių santykių humaniškumą, vertinant šiuos santykius žmogaus esmės požiūriu: individų poelgiai dori, kai jie atitinka žmogaus visuomeninę esmę, o socialiniai santykiai yra humaniški, kai jie sudaro sąlygas individams šią žmogiškąją esmę išreikšti. Klasinėje visuomenėje humanistinę moralės funkciją apriboja ir iškreipia individo ir visuomenės interesų svetimumas. Dėl to minėtomis sąlygomis egzistuoja socialinis poreikis padaryti individų-privatų savininką lojaliu visuomenei, t. y. priversti jį savo paties valia atsisakyti privačių interesų. Šis socialinis poreikis daro prieštarą moralės socialinę funkciją: klasinėje visuomenėje elgesio lojalumas ir jo humaniškumas kartais sunkiai suderinami. Su minėto socialinio poreikio tenkinimu susijusios susvetimėjimo apraiškos moralėje: moralės principų ideologizacija, jų abstraktumas (t. y. tariama jų nepriklausomybė nuo ekonominio socialinių santykių turinio), moralinio auklėjimo išsiskyrimas į ypatingą socialinės veiklos sritį, požiūris į žmogų kaip į moralinio auklėjimo objektą ir kt. Susvetimėjimas sąlygoja ir moralės principų teorinio pagrindimo specifiką nemarksistinėje etikoje, kuri aptariama antrajame disertacijos skyriuje.

Nemarksistinėje etikoje įvairius moralumo kriterijaus problemos sprendimus galima suklasifikuoti į dvi dideles grupes. Vieną grupę sudaro tos teorijos, kurios vadovaujasi principu, jog galima rasti idealų moralumo kriterijų, t. y. suformuluoti visiems būtinus, objektyviai pagrįstus moralės principus. Antrąją grupę sudaro teorijos, kurios

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1976 m. gruodžio 14 d. VVU filosofijos kandidato laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — filosofijos kandidatas e. prof. p. E. Meškauskas; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras prof. R. Plečkaitis ir filosofijos kandidatas doc. B. Kuzmickas; kolektyvinis recenzentas — Lietuvos Žemės ūkio akademijos Filosofijos katedra.

vienaip ar kitaip pabrėžia konvencionalų moralės principų pobūdį. Nagrinėdama pirmąjį moralumo kriterijaus problemas sprendimo variantą, disertantė aptaria Platono, Epikūro, stoikų, krikščioniškosios teologijos, Spinozos, XVIII a. švietėjų, utilitaristų, I. Kanto, G. Hegelio, Marburgo neokantininkų, fenomenologų, intuityvistų (neorealitų) etines teorijas, išryškindama jų sukurtus metodologinius nagrinėjamos problemos sprendimo pagrindus. Nagrinėdama moralumo kriterijaus problemas konvencionalistinio sprendimo metodologinius pagrindus, disertantė jų ištakų ieško sofistų, Sokrato, Aristotelio etikoje; kaip būdingi šio sprendimo pavyzdžiai, plačiau aptariamos Hiumo, XIX a. sociologų, Ničės etinės pažiūros, emotyvizmo bei egzistencializmo etika.

Trečioji disertacijos dalis padedama marksistinės etikos metodologijos tyrimu. D. Kapačiauskienė atkreipia dėmesį į istorizmo principo taikymą, aiškinant moralės principų istorinį sąlygotumą. Keliamas klausimas dėl moralės principų ryšio su visuomenės būtimi pobūdžio. Disertantė parodo, kokį indėlį į šios problemos sprendimą įnešė P. Lafargas, K. Kautskis, V. Plechanovas, V. Leninas, ir atkreipia dėmesį į mažiau išnagrinėtus šio ryšio aspektus, pavyzdžiui, į moralės principų socialinio turinio priklausymą nuo darbo pasidalijimo ir jo sąlygoto žmogaus veiklos pobūdžio bei žmogaus esmės supratimo. Šiuo pagrindu skiriamos moralės principų istorinės struktūros, kurios skiriasi viena nuo kitos moralės principų socialiniu turiniu, jų santykiu su kitais socialiniais elgesio regulatoriais ir pan. Vieną šių struktūrų sudaro komunistiniai moralės principai, kuriuos sąlygoja naujas visuomeninių santykių bei žmogaus veiklos pobūdis.

Daugiausia dėmesio skiriama naujam komunistinių moralės principų santykiui su ekonominiais visuomenės tikslais atskleisti. Socializme susidaro objektyvios sąlygos išnykti iliuzijai, jog moralės principai nepriklauso nuo visuomenės ekonominių santykių. Komunistiniai moralės principai, lygi-

nant juos su buržuaziniais, nebelaikomi abstrakčiomis vertybėmis. Disertacijoje parodoma, jog dėl to etikoje (ir marksistinėje) kyla diskusijų dėl moralinių ir ekonominių socializmo tikslų santykio. Plačiau nagrinėjami E. Bernšteino, Marburgo neokantininkų (etinio socializmo pradininkų), K. Kautskio, proletkulto ideologų ir kt. požiūriai šiuo klausimu. Parodoma, kad ir tarybinėje etikoje gali pasitaikyti scientistinio ir aksiologinio požiūrių priešpastatymo atgarsių. Disertantė, priešingai, įrodinėja socializmo moralinių ir ekonominių tikslų integralumą, kurį, jos nuomone, sąlygoja pasikeitęs žmogaus veiklos pobūdis. Žmogaus veikla nustoja buvusi tik utilitarine ir tampa universalialia-kūrybine. O tai reiškia, kad nepakanka tik pažinti objektyvias gamtos reiškinių savybes, determinuojančias gamybos technologiją ir nieko nesakančias žmogui apie jo gyvenimo prasmę, bet būtina ir morališkai vertinti žmogaus veiklos socialinius rezultatus. K. Marksas, F. Engelsas, V. Leninas socializmo idėjos neapribojo vien tik ekonomine ir politine programa. Ši idėja jiems visada turėjo ir moralinį aspektą: visuomenės socialinių-ekonominių pertvarkymų ir proletariato politinės kovos tikslas — sudaryti sąlygas visapusiškam harmoningam asmenybės vystymuisi. Šitaip suprantant socializmo tikslą, netenka prasmės visuomenės ir individo interesų priešpastatymas, kuris klasinėje visuomenėje sudarė moralės principų socialinio vaidmens prieštarigumo pagrindą. Tokiu būdu komunistinių moralės principų humanistinė funkcija neapsiriboja žmonių asmeninių santykių normavimu; jos kompetencija — ir visuomeninių santykių vertinimas bei normavimas.

D. Kapačiauskienės disertaciją teigiamai įvertino oficialieji oponentai. Diskusijose taip pat kalbėjo profesorai N. Ickovičius ir G. Zimanas. Jie atkreipė dėmesį į kai kuriuos diskutuotinus, tolesnio tyrinėjimo reikalaujančius disertacijoje iškeltų problemų aspektus.

E. Krakauskas

B. Luneckas. Socialinės pažangos mokslinio aiškinimo teorinės prielaidos ikimarksistinėje filosofijoje¹

Socialinės pažangos problema šiandien yra ideologinės kovos centre. Buržuaziniai sociologai kvestionuoja marksistinę socialinės pažangos koncepciją, nepagrįstai kaltindami ją vienašališkumu, iškreiptai aiškindami jos ryšį su socialinės minties vystymosi istorija. Stengdamiesi pateikti savo tyrinėjimus kaip naujausią mokslo žodį, jie dažniausiai remiasi ikimarksistinės filosofijos metodologiniais principais. Todėl šių principų ištakų atskleidimas padeda marksistams argumentuotai kritikuoti šiuolaikinės buržuazinės koncepcijas.

Minėtą ideologinės kovos aspektą nagrinėja B. Luneckas disertacijoje „Socialinės pažangos mokslinio aiškinimo teorinės prielaidos ikimarksistinėje filosofijoje“. Darbe autorius kelia uždavinį atskleisti metodologinius marksistinės filosofijos pasiekimus, sprendžiant visuomenės pažangos problemą, parodyti, jog tie pasiekimai sudarė teorines prielaidas marksistinės socialinės pažangos koncepcijai sukūrimui. Disertantas analizuoja daugelio žymiausių praeities mąstytojų socialines koncepcijas, pradėdamas antikinės minties pasiekimais ir baigdamas vokiečių klasikinę filosofiją. Tai pirmoji Tarybų Lietuvos filosofų disertacija, skirta socialinės pažangos supratimo ikimarksistinėje filosofijoje metodologiniam aspektui.

Nagrinėdamas socialinės pažangos aiškinimo užuomazgas antikinėje filosofijoje, disertantas parodo, kad antikos filosofai (Platonas, Aristotelis) egzistuojančią socialinę struktūrą sieja su tam tikru gamybinių jėgų išsivystymu. Nors jie ir sako, kad vergovinė santvarka yra amžina ir teisėta, bet kartu mano, jog šita visuomeninė struktūra yra pažangesnė, lyginant su prieš tai buvusia. Disertacijoje daroma išvada, kad antikinė filosofija pastebėjo pažangos momentus atskirose socialinio gyvenimo sferose ir net visuomenės raidoje apskritai (pvz., perėjimas iš ankstesnės visuomenės į vergovinę).

Viduramžių filosofija iškėlė abstrakčią visuomeninės pažangos galimybės idėją. Tačiau šį procesą suprato tik kaip dvasinį atsinaujinimą.

Įdomiai autorius analizuoja XVIII a. prancūzų švietėjų pažiūras. Pastarieji socialinės pažangos pagrindu laikė žmogaus proto vystymąsi, o proto sugebėjimą tobulėti paskelbė nekintama įgimta savybe. Tačiau, kaip pažymi autorius, prancūzų švietėjų nuomone, proto tobulėjimas reikalauja tokių būtinų prielaidų, kaip žmonių bendravimas, poreikių vystymasis, žmonių veiklos apimtys išsiplėtimas, tam tikra socialinė aplinka. Be šių prielaidų, įgimtas proto sugebėjimas tobulėti darosi neveiklus.

Aiškindamas, kaip švietėjai suprato socialinę aplinką, autorius parodo, kad svarbiausia jiems buvo įstatymai. Tokią poziciją sąlygojo buržuazinės revoliucijos poreikiai. Tačiau kai švietėjai politinės valdžios įstatymų vaidmenį konkrečioje situacijoje pabandė pritaikyti socialinio vystymosi apskritai aiškinimui, t. y. empirinį faktą paversti metodologija, tuomet neišvengiamai atsirado klaidinga išvada apie visuomenės pažangos priklausymą nuo įstatymų tobulinimo.

Istoriniai įvykiai parodė, kad nei valdžios turėjimas, nei geros idėjos bei įstatymai nėra pakankama prielaida teisingai visuomenei sukurti. Ir po buržuazinių revoliucijų prieštaravimai neišnyksta, o tik įgauna naujas formas. Disertacijoje parodoma, kad besivystančio kapitalizmo prieštaravimai sąlygojo naujų metodologinių principų atsiradimą socialinės pažangos aiškinimo srityje.

Kadangi kapitalizmo prieštaravimams įveikti dar nebuvo prielaidų, tai, socialistų utopistų požiūriu, priemonės visuomenės patobulinimui gali atrasti protas. Nors jų teorijos buvo idealistinio pobūdžio, socialistai utopistai vis tik sugebėjo apčiuopti visuomenės pažangos dėsningumą. Pavyzdžiui, Sen-Simonas tvirtino, kad kiekviena nauja socialinės pažangos pakopa yra prieš tai buvusios pasekmė ir sudaro pagrindą sekančiam etapui; visuomenės pažangos kriterijus — ne tam tikros visuomenės atitikimas amžiniems įstatymams, o tai, kiek ta visuomenė geriau patenkina būtinus žmonių poreikius.

Disertantas atkreipia dėmesį į tai, kad reikšmingas yra Š. Furjės požiūris. Kiekvieną istorinį periodą jis aiškina kaip atsirandan-

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1977 m. spalio 11 d. VVU filosofijos kandidato laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas doc. J. Repšys, oficialieji oponentai: filosofijos daktaras prof. G. Zimanas ir filosofijos kandidatas doc. B. Kuzmickas; kolektyvinis recenzentas — Kauno Antano Sniečkaus politchnikos instituto Filosofijos katedra.

dantį, suirstantį ir turintį konkrečią istorinę prasmę. Buržuazinę visuomenę Š. Furjė supranta kaip vieną iš visuomeninės pažangos pakopų. Šios pakopos paskirtis — sukurti societarinės visuomenės prielaidas (sunkiąją pramonę ir žemės ūkio gamybą). Kaip parodyta disertacijoje, Š. Furjė atkreipė dėmesį į gamybos lygio vaidmenį visuomeninei sistemai, tačiau nemanė, kad tam tikras gamybos lygis objektyviai sąlygoja atitinkamą politinę sistemą.

Nagrinėdamas naujų metodologinių principų formavimąsi, autorius iškelia vokiečių klasikinės filosofijos atstovų vaidmenį. Jau I. Kanto ir I. Herderio filosofijoje keliama mintis, jog istorinės pažangos reikia ieškoti ne gamtinėje atskiro individo prigimtyje, o istorinėje visos žmonių giminės veikloje. Istorijoje jie mato perimamumą, kuris yra sekancijų kartų ir tautų tobulėjimo prielaida. I. Fichtės požiūriu, socialinę pažangą sąlygoja ne gamtos dėsniai, o žmogiškosios veiklos kūrybinis pobūdis. Tikslingai veikiant, keičiantis patyrimu ir esant darbo pasidailijimui, susidaro ypatingos vystymosi sąlygos. Kadangi tobulėjimas galimas tik visuomenėje, tai, I. Fichtės nuomone, žmogus yra visuomeninė būtybė, todėl ieškoti izoliuoto individo veikloje pagrindo, kuris determinuotų socialinę pažangą, yra tuščias dalykas. Tačiau I. Fichtė argumentų visuomeninės pažangos pagrindimui ieškojo dvasinėje veikloje.

Aiškindamas F. Šelingo požiūrą į socialinę pažangą, autorius atkreipia dėmesį į mintį, kad žmogus — organinė visuomenės dalis. Pažangos idealus realizuojančių žmonių veikla sąlygota prieš tai buvusių kartų veiklos rezultatų. Istoriniame procese viskas priklauso nuo būtinumo.

Daug dėmesio autorius skiria G. Hegelio socialinės pažangos koncepcijos nagrinėjimui. Socialinių procesų aiškinimui G. Hegelis sąmoningai taikė dialektinį metodą, kuris

leido jam nustatyti: 1) socialinė pažanga yra objektyvus dėsningas procesas, kaip „pasaulinės dvasios“ saviraidos rezultatas; 2) socialinė pažanga sutampa su žmonių praktinės veiklos vystymusi. Darbas (kuris yra visuomeninio pobūdžio) — tai žmogiškųjų jėgų realizacijos, istorinio perimamumo, materialinės ir dvasinės kultūros vystymosi pagrindinė sąlyga. (Autorius parodo, kad G. Hegelis daugiausia kalbėjo apie abstraktų dvasinį darbą, nes fizinį darbą laikė „tuščiu darymu“, nevertu žmogaus kūrybinės esmės); 3) kiekviena socialinės pažangos pakopa sąlygojama materialinės ir dvasinės kultūros išsivystymo. Šitų pakopų palyginimas duoda galimybę nustatyti tiek kiekvienos jų vietą istoriniame procese, tiek ir visuomeninės pažangos realizacijos bendruosius principus. Visuomeninių pakitimų pažangumo kriterijus — tai laisvės suvokimo vystymasis, vystymasis, sąlygotas visuomeninės žmonių veiklos.

Aiškindamas L. Fojerbacho vaidmenį socialinės pažangos supratime, autorius parodo, kad šis filosofas, įveikęs hegelinę istorinio proceso mistifikaciją, socialinės pažangos aiškinimo metodologiją grąžino į XVIII a. švietėjų lygį. Tačiau L. Fojerbacho filosofija vis dėlto padėjo K. Marksui ir F. Engelsui įveikti G. Hegelio idealizmą ir žengti toliau.

Baigdamas disertantas pažymi, kad marksistinė socialinės pažangos koncepcija remiasi ankstesnės sociologijos išvada, jog istorija yra tikslingos žmonių veiklos rezultatas. Marksizmas, demistifikuodamas hegelinę socialinės pažangos koncepciją (kaip pasaulinio proto realizacijos procesą), atskleidžia objektyvias žmonių sąmoningos socialinės veiklos prielaidas. Tą sferą, kuri vienija žmonių veiklos tikslingumą su objektyviu būtinumu, yra istorinis gamybos procesas.

R. Dabkus